

quality in the future will be the implementation of their mental capacities. It is important that psychoenvironment doesn't «break» the psyche, doesn't impose their values, goals and objectives, because all imposed during this period of time is not deep, does not affect the foundations of the subconscious, therefore temporary and superficial. In this case, a belief system, laid for 16-17 years, which inherently determines opposed belief system that is imposed by the psychoenvironment. As a result, society will have a destructive personality, which, on the one hand, would be afraid to express their individuality (the internal «Me»), on the other hand, put on a mask of hypocrisy that present themselves in a very different, not typical for her image.

Keywords: communication, youthful age, personality, information, information space, internal «Me», sign, symbol.

Отримано: 17.01.2013 р.

УДК 159.9.316.6

О.О.Продан

Розгляд психологічних чинників, які впливають на самоусвідомлення сучасної молоді

У статті розглянуто підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до впливу психологічних чинників на самоусвідомлення сучасної молоді. Розглянуто поняття «чинник», визначені його особливості, а також поняття «ідентичність» та її модальності. Проаналізовано механізми розвитку самоусвідомлення особистості. Виділено чинники, які впливають на формування світогляду особистості: освітня система, державна ідеологія і політика, засоби масової інформації, міжособистісні відносини, культура та ціннісні орієнтири.

Ключові слова: особистість, молодь, ідентичність, самосвідомість, самоусвідомлення, чинники.

В статье рассмотрены подходы отечественных и зарубежных исследователей к психологическим факторам, влияющих на формирование самосознания молодежи. Рассмотрено понятие «фактор», определены его особенности, а также рассмотрено понятие «идентичность» и ее модальности. Проанализированы механизмы становления самосознания

личности. Проанализированы механизмы развития самосознания личности. Выделены факторы, влияющие на формирование мировоззрения личности: образовательная система, государственная идеология и политика, средства массовой информации, межличностные отношения, культура и ценностные ориентиры.

Ключевые слова: личность, молодежь, идентичность, самосознание, самоощущение, факторы.

Проблема дослідження. Поняття «чинник» саме по собі, або у комплексі з іншими поняттями є достатньо досліджене у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, але, як показує теоретичний аналіз відповідної літератури, проблема психологічних чинників самоусвідомлення сучасної молоді є недостатньо вивченою. У межах нашого дослідження є актуальним питання визначення психологічних чинників самоусвідомлення сучасної молоді.

Актуальність даної проблеми. В умовах сучасного життя важливою проблема самоусвідомлення сучасної молоді та чинників, які впливають на нього. Самоусвідомлення є важливим етапом в житті молоді, формування ідентичності впливає на розвиток особистості. Процес самоусвідомлення особистості взаємопов'язаний з самовизначенням, ідентифікацією себе, що також впливає на формування професійної самосвідомості.

Мета нашої статті – проаналізувати та теоретично обґрунтувати особливості психологічних чинників самоусвідомлення сучасної молоді.

Виклад результатів дослідження. Як частина суспільства, молодь є предметом вивчення багатьох наук. Філософія, психологія, педагогіка, соціологія, демографія, політика, право, історія – ось основний перелік наук, де поняття «молодь» входить в понятійний і термінологічний апарат.

Кожна з цих наук в поняття «молодь» вкладає свій зміст. Це пов'язано з особливостями предмета науки і традиційністю вживання в них даного поняття. В останні роки зі зміною загальнонаукового підходу до вирішення низки соціальних проблем виникла потреба в цілісному підході до вивчення усього розмаїття загальних зв'язків і закономірностей молодого покоління, в розгляді молоді як органічного суб'єкта розвитку суспільства [9]. Більш повне визначення поняття «молодь» було дано І.С. Коном: «молодь – це соціально-демографічна група, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення та обумовлених тим і іншим соціально-психологічних властивостей. Молодість як певна фаза, етап

життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові межі, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури і властивих даному суспільству закономірностей соціалізації» [5, с. 105].

Динамічні соціальні зміни, які охопили не тільки Україну, але й багато інших країн світу, зумовили якісні зміни в соціальній структурі суспільства, системі суспільних відносин і самосвідомості особистості. Результатом таких змін стали зміна сформованих раніше ідентичностей, формування нових і відновлення зруйнованих. В Україну, у зв'язку з особливостями її історичного розвитку, проблема ідентичності має яскраво виражене етнічне та національне забарвлення. Саме молодь у найближчому майбутньому стане визначальною силою у збереженні та подальшому розвитку національної ідентичності.

Самовизначення та самоусвідомлення особистості пов'язані з таким поняттям як ідентичність, яка має три головні модальності: психофізіологічна ідентичність позначає єдність і наступність фізіологічних і психічних процесів та структури організму; соціальна ідентичність позначає систему властивостей, завдяки яким особистість стає соціальним індивідом, членом певного суспільства або групи, і припускає розподіл (категоризацію) індивідів щодо їх соціально-класової приналежності, соціальним статусам і засвоєним ними соціальним нормам; коли такий розподіл проводиться ззовні, виходить від суспільства, його називають об'єктивним, коли ж його здійснює сам суб'єкт, в термінах «ми» і «вони» – суб'єктивним; особистісна ідентичність («Его-ідентичність») позначає єдність і наступність життєдіяльності, цілей, мотивів, смисложиттєвих установок особистості, яка усвідомлює себе як «Самість» [12].

Психофізіологічна і соціальна ідентичності можуть бути описані об'єктивно, як щось дане або задане. Стосовно до особистої ідентичності, це вже неможливо, тому що даний феномен відноситься скоріше до суб'єктивної реальності. Розмежування «Я» і «не-Я», усвідомлюваного і пережитого, актуального і бажаного може мати конкретну характеристику тільки в межах внутрішнього світу особистості з урахуванням особливостей життєвої ситуації.

Самоусвідомлення особистості взаємопов'язане з самовизначенням, ідентифікацією себе. Розвиток самоусвідомлення в підлітковому і юнацькому віці, вважає І. С. Кон, починається зі з'ясування якостей свого «наявного Я», оцінки свого тіла, зо-

внішності, поведінки, здібностей з якимись усередненими, часто незрозумілими і нереалістичними критеріями. Це змушує підлітка болісно переживати свої дійсні та уявні відхилення від неявної «норми». З плином часу на перший план виступають соціальні якості, в яких індивід бачить потенційні можливості свого майбутнього. «Пошук себе» – синонім соціального і морального самовизначення, ядром якого є вибір сфери трудової діяльності, професії. Перш за все, всяке самовизначення – одночасно виступає і як самообмеження особистості [5].

А. О. Реан зводить розвиток самосвідомості та самоусвідомлення в юнацькому віці до чотирьох основних принципів: інтеріоризація, засвоєння оцінок інших людей; соціальне порівняння; самоатрибуції; смислова інтеграція життєвих переживань [7].

Принцип інтеріоризації чужих оцінок, інакше – теорія відображеного, дзеркального «Я» розглянута Ч. Кулі і Дж. Мід, має певне експериментальне підтвердження. Уявлення людини про саму себе багато в чому залежить від того, як оцінюють її оточуючі, особливо якщо це колективна, групова оцінка. Під впливом сприятливих думок самооцінка підвищується, несприятливих – знижується. Нерідко таке зрушення буває досить стійким, причому заодно з головними самооцінками часто змінюються й такі, які безпосередня оцінка оточуючих не зачіпала.

Філософсько-реалістичний напрямок психології в розумінні джерел свідомості виділяє серед безлічі відомих і невідомих ще науці чинників, які обумовлюють зміст свідомості, наступні фактори.

По-перше, зовнішній предметний і духовний світ, природні, соціальні і духовні явища відбиваються у свідомості у вигляді конкретно-чуттєвих і понятійних образів. У самих цих образах, якщо вони, наприклад, відбивають якість природне утворення або яку-небудь історичну подію, немає самих цих же предметів навіть у зменшеному вигляді, немає нічого істотно-субстратного від цих предметів, однак, у свідомості є їх відображення, їх копії (або символи), які несуть в собі інформацію про них, про їх зовнішні сторони або їх сутності. Такого роду інформація є результатом взаємодії людини з наявною ситуацією, що забезпечує її постійний безпосередній контакт з нею.

Другим джерелом свідомості є соціокультурне середовище, загальні поняття, етичні, естетичні установки, соціальні ідеали, правові норми, накопичені суспільством знання; засоби, форми пізнавальної діяльності. Частина норм і заборон соціокультурного характеру транслюється в індивідуальну свідомість, стаючи

(в якості «Сверх-Я»), частиною змісту цієї свідомості. Індивідуальна свідомість здатна підніматися завдяки цьому над безпосередньо даною ситуацією на рівень суспільного її усвідомлення і осмислення, індивід має здатність дивитися на світ очима суспільства.

Третім джерелом свідомості виступає весь духовний світ індивіда, його власний унікальний досвід життя і переживань: у відсутності безпосередніх зовнішніх впливів людина здатна переосмислювати своє минуле, конструювати своє майбутнє, різні люди по-різному реагують на музику, твори живопису, продукуючи специфічні переживання і образи.

Четверте джерело свідомості – мозок як макроструктурна природна система, яка складається з безлічі нейронів, їх зв'язків і забезпечує на клітинному (або клітинно-тканинному) рівні організації матерії здійснення загальних функцій свідомості. Не тільки умовно-рефлекторна діяльність мозку, але й його біохімічна організація впливають на свідомість, її стан [10].

Отже, слід зазначити, що при формуванні актуального змісту самоусвідомлення всі виділені джерела свідомості взаємопов'язані. При цьому зовнішні джерела переломлюються через внутрішній світ людини, далеко не все, що йде ззовні включається у свідомість. Джерелом індивідуальної свідомості є не самі по собі ідеї (як у об'єктивних ідеалістів) і не сам по собі мозок (як у вульгарних матеріалістів), джерелом свідомості є реальність (об'єктивна та суб'єктивна), відображена людиною за допомогою високоорганізованого матеріального субстрату – головного мозку і в системі понадособистісних форм суспільної свідомості.

Феномен самосвідомості, який здається чимось дуже простим і очевидним, насправді виявляється дуже складним, різноманітним, що знаходяться у вельми непростих відносинах зі своїм носієм, який розвивається і є мінливим в процесі включення людини в систему колективної практичної діяльності та міжлюдських стосунків [10].

Феномен самосвідомості існує не тільки на різних рівнях, у філософії розглядаються так само механізми самоусвідомлення. До них відносяться: ідентифікація як ототожнення себе з деякою істотою за зовнішніми і внутрішніми ознаками, зіставлення себе з певним, прийнятим даними людиною ідеалом «Я», винесення деякої самооцінки; атрибуція – невід'ємна властивість, істотна ознака самосвідомості, яка розкривається у феномені проєкції світу на себе, розсуді внутрішнього самотійного процесу свідо-

мости; рефлексія – роздум, самоспостереження, аналіз власних думок і переживань. Важливо зазначити, що рефлексія є не просто усвідомлення того, що є в людині, а завжди одночасно переробка самої людини, спроба виходу за межі того рівня розвитку особистості, який був досягнутий [10].

Отже, самосвідомість – це не тільки різноманітні форми і рівні самопізнання, це завжди і самооцінка і самоконтроль. Самоусвідомлення припускає зіставлення себе з певним, прийнятим даною людиною ідеалом «Я», винесення деякої самооцінки – як наслідок – виникнення почуття задоволення або ж незадоволення собою. «Дзеркало», в якому людина бачить саму себе і, з допомогою якого вона починає ставитися до себе як до людини, тобто виробляє форми самосвідомості, – суспільство інших людей. Самоусвідомлення народжується не в результаті внутрішніх потреб ізольованої свідомості, а в процесі колективної практичної діяльності та міжлюдських взаємин.

Е. Еріксон при аналізі процесу ідентичності спеціально розмежовує роль понять «цілісність» і «тотальність», і, протиставляючи їх одне одному і віддаючи перевагу цілісності, все ж, вказує, що в тотальності, яка виключає вибір або зміну, навіть якщо це передбачає втрату цілісності, є певна психологічна потреба. Коли людина через випадкові або еволюційні зміни втрачає цілісність, вона реорганізує себе і навколишню реальність, вдаючись до того, що Е. Еріксон називає тоталізмом. Це звичайне психологічне явище [12].

Для того, щоб зрозуміти особливості самоусвідомлення людини, необхідно детально розглянути чинники, які впливають на її формування.

Чинник – це якесь явище зовнішнього світу, яке впливає на формування свідомості людини. Свідомість людини знаходиться постійно в процесі зміни, вона постійно відчуває вплив взаємодії на нього зовнішніх і внутрішніх процесів. В залежності від характеру цього впливу виникають особливості у створенні світорозуміння.

Виділяють наступну систему угруповання чинників: освітня система (під цим слід розуміти не лише власне освітні установи, а й загалом вплив на людину виховних процесів); державна ідеологія і політика (це є вимоги держави сформувати якийсь стандарт життєвих позицій, їй (державі) необхідних); засоби масової інформації (ступінь впливу основних джерел інформації на свідомість особистості, схильність впливу); міжособистісні відносини (взаємодії між людьми відбуваються як усередині своєї

соціальної групи (тобто між особистостями однакового віку і соціального стану – по горизонталі), так і з іншими соціально-віковими угрупованнями (по вертикалі). Необхідно окремо виділити вплив на формування особистості підліткового (молодіжного) колективу); культура (це пласт, який зосереджує вираження духовних потреб людини, історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у формах організації життєдіяльності людей, а також створюваних ними матеріальних і духовних цінностей. Даний фактор можна розділити на підчинники: музику, мистецтво, філософію і релігію); ціннісні орієнтири (керуючись власними моральними, естетичними та інтелектуальними почуттями, людина формує власні ідеали і життєві цінності – позиції, якими вона керується у своїй діяльності. Їх можна, в свою чергу, розділити на кілька важливих груп: ставлення до праці, грошей, Батьківщини (патріотизм) та до сім'ї) [9].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.ст. на тлі загальної кризи сформувалася програма зміни основної системоутворюючої ознаки особистості: прагнення до стабільності, фіксованості становища, з'явився рух, зміни, тобто стійкої динамічної цілісності світовідчуття.

Традиційна психологія знає три підходи до проблеми збереження, зміни і розвитку особистості в біографічному ключі. Біогенетична орієнтація вважає, що, оскільки розвиток людини, як і будь-якого іншого організму, є онтогенез із закладеною в ньому філогенетичною програмою, його основні закономірності, стадії і властивості однакові, хоча соціокультурні та ситуативні чинники і накладають свій відбиток на форму їх протікання. Згідно соціогенетичної орієнтації, важливі процеси соціалізації, навчання в широкому сенсі слова, вікові зміни залежать насамперед від зрушень в суспільному становищі, системи соціальних ролей, прав і обов'язків, структури соціальної діяльності індивіда.

Персонологічна орієнтація висуває на перший план свідомість і самосвідомість суб'єкта, вважаючи, що основу розвитку особистості, на відміну від розвитку організму, становить творчий процес формування та реалізації життєвих цілей і цінностей суб'єкта [4].

Розглянувши сталість особистості з точки зору збереження або зміни окремих її рис, спробуємо тепер підійти до проблеми з іншого боку – виявити загальні принципи періодизації індивідуального розвитку особистості та її самоусвідомлення. Тут існує три підходи.

У біології та психофізіології мова йде про критичні, або сензитивні періоди, коли організм відрізняється підвищеною сензитивністю (чутливістю) до якихось цілком певних зовнішніх і внутрішніх факторів, вплив яких саме в даній точці розвитку має особливо важливі незворотні наслідки.

У соціології та інших суспільних науках говорять про соціальні переходи, поворотні пункти розвитку, що радикально змінюють становище, статус або структуру діяльності індивіда (вступ до школи, громадянське повноліття, одруження), тому нерідко супроводжують особливі соціальні ритуали, обряди переходу.

Оскільки критичні періоди і соціальні переходи зазвичай супроводжуються якоюсь психологічною перебудовою, в психології розвитку існує спеціальне поняття «вікових нормативних життєвих криз», яке підкреслює, що для даної фази розвитку існуюча проблема закономірна, статистично нормальна. Знаючи відповідні біологічні та соціальні закони, можна досить точно передбачити, в якому віці індивід даного суспільства зіткнеться з тими чи іншими проблемами, як ці проблеми пов'язані одна з одною, від чого залежить глибина і тривалість кризи, і які типові варіанти її вирішення.

Життя окремої особистості, як і історія людства, є, з одного боку, природньоісторичний, закономірний процес, а з другого – унікальна, єдина у своєму роді, драма, кожна сцена якої – результат зплетення безлічі індивідуально неповторних характерів і обставин. Будь-яка життєва ситуація конкретна, багатоконпонентна та мінлива, а слово «подія» позначає одноразову подію. Недарма логіко-методологічна специфіка історичної науки пов'язана саме з проблемою пояснення подій, а не законів чи тенденцій розвитку [4].

Залежно від того, до якої сфери життя вони належать, розрізняють фізичні, біологічні, соціальні і психологічні події. В залежності від того, чи відбуваються вони навколо індивіда, з ним самим або всередині нього, розрізняють зовнішні (середовищні), поведінкові (вчинки) і внутрішні (духовні) події. Події, які відбуваються у власному житті індивіда, називають індивідуальними, а ті, в яких він виступає як об'єкт історичних обставин, – соціокультурними. За ступенем їх масовості, повторюваності і передбачуваності розрізняють звичайні (нормативні) і випадкові (виняткові) події [4].

З поняттям «самоусвідомлення» нерозривно пов'язане поняття «ідентичності» та «індивідуальності».

Сучасна молодь не схожа на молодь двадцять років тому. Політичні, соціальні, демографічні зміни в суспільстві, мігрування

народностей впливають на свідомість ідентичності молоді. В результаті цього виникає внутрішній конфлікт, який може порушити самоусвідомлення особистості.

Е. Еріксон вважає, що головна особливість юнацького віку – це усвідомлення власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. Це означає, що багато в чому в цей період людина започатковує свою долю, свій життєвий шлях. В підлітковому віці з'являється потреба в самовизначенні і самоствердженні, але інтенсивно вона розвивається в юнацькому віці. Коли формується особистісна точка зору, особистісні установки, відбувається осмислення раніше здобутих знань, власного досвіду. Потреба юнака у саморозкритті часто перевищує інтерес до пізнання внутрішнього світу інших. Іде процес самовизначення, в тому числі і громадянського. Юність завжди орієнтована на майбутнє: переоцінка цінностей, розчарування в друзях, батьках, нові ідеали – все це пов'язано з баченням себе у майбутньому, з конструюванням, вибудовуванням свого перспективного «Я», в якому основне місце посідає вибір власного життєвого шляху [12].

На думку Е. Еріксона поняття «ідентичність» означає твердо засвоєний і особистісно прийнятий образ себе у всьому багатстві відносин особистості до навколишнього світу, почуття адекватності і стабільного володіння особистістю власним «Я» незалежно від змін «Я» і ситуації; здатність особистості до повноцінного вирішення завдань, які виникають перед нею на кожному етапі розвитку. Становлення ідентичності Е. Еріксон описує як конфігурацію, яка розвивається та поступово складається в дитинстві шляхом послідовних «я-синтезів» і перекристалізації. Це така конфігурація, в яку інтегрується конституційна схильність, особливості лібідних потреб, переважаючі здібності, важливі ідентифікації, дієві захисні механізми, успішні сублимації і здійснювані ролі [12].

В юнацькому віці особливе значення в становленні самосвідомості і самоусвідомлення себе як особистості має прогнозування розвитку власного «Я», самореалізація (Л. І. Анциферова, І. І. Чеснокова та ін.). Важливість такого прогнозу обумовлена тим, що він може бути реалістичним, заснованим на знанні свого особистісного потенціалу, або утопічним, в основі якого лежать завищені очікування, необачні альтернативи і невиправдані прогнози. У зв'язку з цим самоусвідомлення свого особистісного потенціалу є важливою умовою побудови особистістю свого майбутнього [2; 11].

З нашої точки зору формування у молоді соціально необхідної здатності до тимчасової організації власного життя неможли-

ве без усвідомлення і переживання ними різних сторін життєдіяльності, свого життєвого шляху в цілому. Особливо значущим уявляється виявлення ресурсів і потенціалу життєвого досвіду в юнацькому віці, через відкриття молодою людиною перспектив свого майбутнього і необхідних ресурсів для їх самореалізації.

Необхідність вивчення сформованості образу майбутнього у самосвідомості особистості, серед яких важливу роль займає структура особистості «Я-майбутній», визначається тією обставиною, що знання та врахування уявлень людини про себе на тимчасовому континуумі дозволяє прогнозувати розвиток і поведінку особистості в майбутньому, а також визначити конкретний характер прогнозування майбутнього у зв'язку з індивідуальними особливостями людини.

На думку П. К. Анохіна, у свідомості і самоусвідомленні особистості представлений образ майбутнього – системою національних засобів відображення: уявлень, образів, понять, серед яких важливу роль займає уявлення людини про себе на тимчасовому континуумі – це «Я-майбутній». «Я-майбутній» входить в структуру «Я – концепції» і представлений координатами: особистісними рисами, здібностями, мотивами (стати більш сильним, розумним, комунікативним в майбутньому). Координати, представлені у свідомості як внутрішні утворювачі дій, задають способи діяльності, що здійснюються у зовнішньому плані (вступ до ВНЗ, досягнення професійного росту та ін.). У свідомості також представлені цілі, завдання і способи їх досягнення. Перетворення завдань в цілі – ідеальний образ мети, образ можливого як прообраз дійсного. «Я-майбутній» – це нова структура в самосвідомості, яка формується під впливом зовнішніх чинників і внутрішніх потреб особистості [1].

Уявлення в юнацькому віці про реалізацію особистісного потенціалу в майбутньому формуються під впливом самоусвідомлених психологічних чинників: «життєвий сценарій», «якість життя», «оптимістичні очікування».

Дослідження образу «Я-майбутній» у самосвідомості особистості пов'язано не тільки з життєвим світом особистості, представленим в її тимчасовій парадигмі, але й з принципами, яким підкоряються процеси переживання. Це процеси задоволення, реальності (З. Фрейд), цінності і творчості (Ф. Є. Василюк).

Життєвий світ, представлений в роботах Ф. Є. Василюка, є предметом типологічного аналізу самоствавлення особистості до зовнішнього і внутрішнього світу [3].

Зовнішній світ може бути легкий або важкий, а внутрішній світ – простий або складний. Під «легкістю» зовнішнього світу

розуміється гарантована забезпеченість всіх актуалізованих потреб істоти, яка в ньому живе, а під «труднощами» – відсутність забезпеченості. «Простота» внутрішнього світу характеризується звільненням діяльності від усіляких внутрішніх перешкод в процесі досягнення потреб суб'єкта. Внутрішній «складний» світ наділений задумами, цілями, планами, намірами, прагненням до постійних виборів.

На думку І. С. Кона, знання або розуміння іншого – це знання того, як інший розуміє свого партнера, своєрідний подвоєний процес дзеркального відображення один одного, глибоке, послідовне взаємовідображення, змістом якого є відтворення внутрішнього світу партнера по взаємодії, причому у цьому внутрішньому світі, у свою чергу, відображається внутрішній світ іншого [5].

Особистісна рефлексія передбачає самоаналіз, дослідження людиною свого внутрішнього світу та поведінки у зв'язку з переживаннями інших людей, учасників соціальної взаємодії. В результаті такого дослідницького процесу людина постає перед собою в новому світлі, оскільки співвіднесення своїх почуттів і переживань з почуттями і переживаннями іншої людини, аналіз і розуміння своєї поведінки дозволяє їй побачити конфліктну ситуацію й себе ніби зі сторони, сприяє більш адекватній оцінці власної поведінки [6].

Висновки. На основі проведеного теоретичного аналізу впливу різних чинників на самоусвідомлення сучасної молоді можна зробити наступний висновок, що у сучасних психологічних дослідженнях виділяють наступні чинники, які впливають на формування світогляду особистості: освітня система, державна ідеологія і політика, засоби масової інформації, міжособистісні відносини, культура та ціннісні орієнтири.

Список використаних джерел

1. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем / П. К. Анохин // Принципы системной организации функций. – М., 1973. – С. 5-61.
2. Анциферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – Т.15. – №1. – С. 3-18.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания: Анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 120 с.

4. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: курс лекций / Н. Ф. Головатый. – К.: МАУП, 1999. – 224 с.
5. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М., 1990. – 367 с.
6. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2-х т. / М. Й. Боришевський, М. І. Алексеева, В. В. Антоненко та ін.; За заг. ред. М.Й. Боришевського. – К., 2001. – Т. 2. – С. 120-139.
7. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / Под ред. А. А. Реана. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.
8. Словарь практического психолога / Под ред. С. Ю. Головина. – М.: АСТ, Харвест, 1998. – 400 с.
9. Социология молодежи / Под ред. В. Т. Лисовского. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1996. – 301 с.
10. Философия / Под ред. Э. Ф. Караваева, Ю. М. Шилкова. – М.: Юрайт, 2004. – 520 с.
11. Чеснова И. Г. Межличностные отношения в семье как фактор формирования эмоционального самоотношения подростка: дис. канд. псих. наук: 19.00.01 / И. Г. Чеснова. – М., 1987. – 156 с.
12. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.

This article describes the approaches of domestic and foreign researchers to the psychological factors that influence the formation of self-consciousness of young people. The concept of «factor» and its characteristics and the concept of «identity» and its modality are determined. The mechanisms of formation of a personality's self-consciousness and mechanisms of the development of a personality's self-awareness are analyzed. Modern psychologists distinguished such factors which influence on the formation of personality's worldview: education system, state ideology and politics, mass media, interpersonal relations, culture and valuable orientations.

Keywords: personality, youth, identity, self-consciousness, self-awareness, factors.

Отримано: 16.01.2013 р.